

Сива литература – камелеон информационих ресурса

УДК 098:001

Сњежана Тирковић
scirkovic@opec.org

*ОРЕС (Организација земаља
извозница нафте)
Научно одељење
Одсек за информационе услуге
Беч, Аустрија*

САЖЕТАК: Рад описује сиву литературу, њено порекло, дефиниције и место у савременом дигиталном друштву и научној комуникацији. Сива литература игра важну улогу у брзој и благовременој размени најновијих, научних и техничких достигнућа, а такође пружа приступ широком спектру информација и често садржи нове идеје. Осим тога, сива литература представља важан извор оригиналног истраживања и актуелних информација. Декларација из Пизе о креирању политике ресурса сиве литературе објављена 2014. даје допринос бољем разумевању и препознавању улоге сиве литературе као кључног ресурса у научној комуникацији, истраживању и креирању политике, иновација и разумевања у многим дисциплинама. У последњем делу овог рада биће истражени односи између сиве литературе и научног наслеђа. Приказаћемо скуп критеријума за колекције научног наслеђа како би их дефинисали као сиву литературу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: сива литература, Декларација из Пизе, GreyNet, научно наслеђе

РАД ПРИМЉЕН: 19. мај 2018.

РАД ПРИХВАЋЕН: 29. јуни 2018.

1. Сива литература – преглед

Термин „сива литература“ први пут се појавио у научним публикацијама седамдесетих година двадесетог века. Пре тога,

повезиван је са разним врстама техничких, научних и економских извештаја. Истовремено, сива литература је често описивана као „неформална“, „неконвенционална“, „невидљива“ или „полуобјављена“, литература која измиче (Nahotko, 2008).

Сива литература се данас обично дефинише као поље библиотекарства и информатике које се бави продукцијом, дистрибуцијом и приступом разним врстама докумената произведеним на свим нивоима владиних, академских и пословних организација у електронском и штампаном облику, а чије креирање не контролишу комерцијални издавачи, односно, производе их организације чија примарна активност није издаваштво (Schöpfel, 2010). Примери сиве литературе укључују патенте, техничке извештаје владиних агенција или научних истраживачких група, радне материјале истраживачких група или одбора, званичну документацију државних органа и препринте.

Било да је сива литература доступна јавности, или се дистрибуира приватно унутар неке организације или групе, често јој мањкају средства за дистрибуцију и прикупљање. Стандарди квалитета, рецензије и продукције такође могу бити разноврсни. Због тога се сива литература често тешко открива, тешко јој се приступа и тешко се евалуира. Међу најчешће помињаним својствима ресурса сиве литературе налазе се следеће заједничке карактеристике:

- тешко их је идентификовати, лоцирати их и приступити им;
- често су у облику ограничених издања;
- не могу се наћи у књижарама;
- ниси регистровани у библиографијама;
- нема их у библиотечким колекцијама и каталозима као ни у каталозима издавача;
- тешко их је набавити у библиотекама;
- често су необјављени или се објављују са закашњењем.

Све ове карактеристике имају велики утицај на недоступност ресурса сиве литературе. Недостатак библиографских стандарда и регулативе чини их још невидљивијим, те су стога за ширу публику често сакривени.

2. Дефинисање сиве литературе

Према наводима стручњака у овој области, сива литература може се дефинисати на онолико начина колико има њених појавних

облика. До тога долази највише због ефемерне и променљиве природе типова, издавања и формата сиве литературе, као и због релативне скорашњости“ ове области. Осим тога, утицај који развој Интернета остварује почев од средине деведесетих година прошлог века „додатно је замутио начине дефинисања“ (Rucinski, 2015).

Метафора „камелеон информационалних ресурса“ можда најбоље описује сиву литературу, јер „њу може чинити практично било шта, може је писати свако за свакога у скоро било ком формату“ (Rucinski, 2015). Због специфичне природе, издања и формата сивих публикација ову врсту литературе је тешко описати и дефинисати. Упркос томе, постоје многе дефиниције сиве литературе. Прашка дефиниција са *Дванаесте међународне конференције о сивој литератури (Праг 2010)*, одређује је на следећи начин:

Термин сива литература односи се на мноштво типова докумената који се производе на свим владиним, академским, пословним и индустријским нивоима, у штампаном или електронском облику, који су заштићени правима интелектуалне својине, који су довољно квалитетни да заслужују да се прикупљају и чувају у библиотечким фондовима или институционалним репозиторијумима, а чију производњу не контролишу комерцијални издавачи, односно, производе их организације чија примарна активност није издаваштво (Schöpfel, 2010).¹

У већини радова сива литература се дефинише као скуп различитих врста докумената, пре свега извештаја, радног материјала и зборника са конференција. Неки примери различитих врста и облика сиве литературе су:

- технички извештаји, радни папири и зборници (Japzon and Anderson, 2004);
- радни папири, извештаји, билтени, зборници са конференција, извештаји комитета, тезе и дисертације и извештаји истраживања које влада подржава (Costello, 2007);
- научни извештаји (Stock et al., 2006);
- необјављена дела, материјали са конференција који нису лако доступни и ретки владини извештаји (Gheen and Olmsted, 2010);

¹ Превод аутора

- радови са конференција, белешке, технички цртежи, пројектни извештаји, тезе (Biagioni and Giannini, 2009);
- владине публикације, истраживачки извештаји разних врста, упутства за спровођење истраживања, репринти, информативни материјали политичких партија, верских заједница и друштва (Juliusdottir, 2014);
- рукописне белешке као извор сиве литературе (Ćirković, 2016).

Надаље, ови аутори помињу и друге карактеристике сиве литературе:

- обично их је тешко открити или прибавити, тешко се проналазе у библиотекама, онлајн базама података и на вебу, неприступачни су, а ризик да буду изгубљени без додатног улагања је висок (Jackson, 2005);
- објављују се некомерцијално, нису широко доступни или се ни не објављују, „не може им се библиографски приступити преко каталога који су отворени за јавност, а нису доступни ни преко традиционалних дистрибуционих канала издавачког тржишта“ (Juliusdottir, 2014).

Ramos-Lun и Vogel (2005) цитирају GreyNet Luxemburg дефиницију сиве литературе коју разликују од „ефемерне“, то јест, формулишу је као „материјале (физичке или електронске) за које се без обзира на њихов изглед, квалитет или количину, у неком тренутку сматрало да су за једнократну употребу јер мало вреде или су сасвим безвредни, а чија је вредност временом порасла толико да је учинила пожељним њихово прикупљање и чување од стране појединаца, аквизитера и информационих установа“. У ствари, они описују „ефемерну литературу“ као посебну врсту сиве литературе.

3. Сива литература данас

Почев од 2006. године поље сиве литературе прате сталне промене које карактеришу измене у дефинисању сиве литературе, изазови њеног очувања и нове иницијативе кооперативног истраживања која укључују разне групе. Ове сарадње огледају се у пројектима у чијем фокусу су међусобна размена и развој добре праксе на пољу сиве литературе, међу којима су *OpenGrey* и *GreyGuide*, пројекат отворених ресурса који су недавно покренули GreyNet International и ISTI-CNR (Пиза, Италија).

Заједница сиве литературе данас наставља да истражује и проширује конвенционалне норме преко серије међународних конференција и објављивањем радова у часопису *Grey Journal*, који је тренутно једини научни часопис посвећен сивој литератури.

4. Grey Literature Network Service (GreyNet)

Мрежни сервис за сиву литературу (енгл. The Grey Literature Network Service (GreyNet))² основан је 1992. године као прво научно друштво посвећено изучавању сиве литературе. Његова мисија огледа се у томе да олакша дијалог, истраживање и комуникацију између људи и организација на пољу сиве литературе. Осим тога GreyNet се бави идентификовањем и дистрибуцијом информација о сивој литератури у мрежном окружењу. Међу главне активности GreyNet-а спада организовање серије међународних конференција о сивој литератури, стварање и одржавање ресурса на вебу, модерирање Listserv листе, комбиноване дистрибуционе листе, издавање часописа *The Grey Journal* (TGJ), као и развој курикулума за поље сиве литературе. GreyNet је 1993. године организовао прву међународну конференцију о сивој литератури у Амстердаму, а од тада се ове глобалне конференције одржавају сваке две године. Двдесета међународна конференција о сивој литератури „Research Data Fuels and Sustains Grey Literature“ биће одржана у Њу Орлеансу (Луизијана, САД) 3-4. децембра 2018.³

GreyNet у потпуности прихвата отворени приступ. Аутори и издавачи који припадају заједници сиве литературе широм света знају да су њихови метаподаци, комплетни текстови, презентације слајдова, истраживачки подаци и други резултати сачувани и да су слободно доступни широј јавности преко следећих репозиторијума:

- портал и репозиторијум *GreyGuide*;
- репозиторијум *OpenGrey*;
- архив података *Dans Data Archive*;
- европска мрежа репозиторијума *OpenAIRE European Repository Network*;
- капија за глобалну науку *WorldWideScience.org Global Science Gateway*.

² GreyNet (на вебу)

³ Двдесета међународна конференција о сивој литератури (на вебу) (срп. Истраживачки подаци хране и одржавају сиву литературу)

У време брзих информатичких промена сива литература има важну улогу јер научницима нуди брз и слободан приступ знању. Зато је важно да сива литература буде укључена у базе података и репозиторијуме са отвореним приступом, јер би то допринело већем признавању њене улоге у отвореном приступу истраживању, отвореној науци и преносу знања.

5. Декларација из Пизе о креирању политике ресурса сиве литературе

Декларација из Пизе о сивој литератури (енгл. The Pisa Declaration on Grey Literature)⁴ усвојена је на форуму који је одржан у Пизи у Италији маја 2014. у организацији *GreyNet*-а и *Националног истраживачког већа Италије*. Тренутно је преведена на 20 светских језика (енглески, бугарски, грчки, италијански, јапански, јерменски, корејски, мађарски, македонски, немачки, руски, српски (ћирличним и латиничним писмом), тагалог, турски, француски, хинди, холандски, хрватски, чешки и шпански).

Декларација из Пизе даје смернице од 15 тачака које треба да послуже као путоказ организацијама укљученим у продукцију, издавање, обезбеђивање приступа и коришћење сиве литературе.

Недостатак сарадње и координације између организација које се баве сивом литературом до сада је представљао проблем. *Декларација из Пизе* означава крај политике *ad hoc* одлучивања о ресурсима сиве литературе. Кључне тачке Декларације из Пизе могу се груписати у пет категорија:

1. организациона посвећеност отвореном приступу и дељењу стандарда отворених података;
2. посвећеност истраживању и образовању, где се признавање и награђивање повезују са квалитетом сиве литературе а пажња се посвећује доброј пракси у тој области;
3. посвећеност решавању и заштити правних питања која су нераскидиво везана за сиву литературу изучавањем разних врста сада доступних лиценцих споразума и подстицањем конструктивних веза са комерцијалним издавачима;
4. посвећеност финансијској одрживости кроз идентификовање фондова и грантова за специјалне колекције и репозиторијуме;

---

⁴ Декларација из Пизе о сивој литератури (на вебу)

посвећеност чувању на дужи временски период и инвестирању у нове технологије;

5. чврста техничка посвећеност сталним онлајн сервисима и даљем унакрсном повезивању текстуалних и нетекстуалних садржаја – посвећеност која иде од спајања покиданих веза до олакшавања заједничког рада без обзира на систем или портал на коме су смештени сива литература и пратећи подаци (Farace, 2014).

„На овај начин Декларација из Пизе открива снагу сиве литературе и могућности које она нуди, истовремено показујући и своје слабости. Ми се више не бавимо питањима како је сиву литературу тешко пронаћи, већ нас интересује како да је најбоље пронађемо и приступимо јој. Не доводимо више у питање њену вредност, већ се уместо тога фокусирамо на процес рецензирања. И више се не устежемо због питања да ли је објављена или не, већ уместо тога цитирамо и позивамо се на сиву литературу – учинити је доступном широком кругу корисника, зар објавити не значи управо то?“ (Farace, 2014)⁵

Нема сумње да сива литература представља важан извор научних истраживања, а главна сврха Декларације из Пизе јесте да се подигне свест научне заједнице, влада, организација и других важних тела о правој вредности сиве литературе, њеној употребљивости и доступности. Једна од вредности и истраживачких потенцијала које сива литература пружа јесте њена веза са научним наслеђем о чему ће бити говора у наредном одељку.

6. Сива литература и научно наслеђе

Зашто је важно да се улаже у стару сиву литературу? Зато што су ова документа „сакривено благо“ од историјског значаја (Stock et al., 2006; Biagioni and Giannini, 2009) које је занимљиво за институционалну историју и сећање (Anderson et al., 2007). Другим речима, за ауторе који пишу о старијој сивој литератури, вредност лежи у бележењу напретка, а не у самој информацији. Вредност старијег материјала може се увећати ако се они учине доступнијим: „Највећи изазов стављен пред нашу библиотеку јесте да наше колекције сиве и ефемерне литературе буду

⁵ Превод аутора

лакше доступне нашим корисницима.“ (Ramos-Lum and Vogel, 2005). То подразумева систематско претраживање и прикупљање ресурса од разних агенција и организација (Costello, 2007) или дигитализацију и дисеминацију колекција на вебу које су раније биле практично недоступне (Gheen and Olmsted, 2010). Још једна намена јесте дигитално очување које уз дисеминацију преко различитих веб платформи спречава да се сива литература „помера све више ка црној“ (Ramos-Lum and Vogel, 2005). Други начин чувања би могао бити преко централних депозита, посебно кроз институционалне репозиторијуме (Jackson, 2005; Lynch, 2017).

Са друге стране, да би се сива литература користила пуним капацитетом потребно је превазићи многе изазове, као што су недостатак библиографске контроле, хетерогеност, физичка дислоцираност. Ако дефинишемо сиве изворе као оне који нису објављени, онда можемо и рукописне белешке сматрати изворима сиве литературе у смислу научног наслеђа – оне представљају важан извор научних истраживања, али нису видљиве. Њихова невидљивост и необавезност да буду део библиографског записа их чини сивим. Увођење нових библиографских стандарда са посебним пољима за сиву литературу био би један од начина да се увећа њихова видљивост и употребљивост. То би им дало нову вредност у смислу валоризације свих различитих типова сиве литературе.

Ако неки извор научног наслеђа није објављен нити је део библиотечког каталога, а важан је за научно истраживање, требало би га сматрати извором сиве литературе.

7. Закључак

Сива литература представља важан извор научних истраживања јер обезбеђује брзу размену и дисеминацију информација унутар научне заједнице. Ипак, она се још увек налази на маргинама и шира заједница не увиђа њен значај. Постоје многи изазови које треба савладати да би сива литература добила место које заслужује у академској заједници и научној комуникацији.

У последњој деценији учињени су неки значајни кораци у правцу повећања њене видљивости и употребљивости као и порасту свести шире заједнице о значају сиве литературе. Један од важних догађаја било је објављивање *Декларације из Пизе о креирању политике ресурса сиве литературе*, 2014. године, која пружа јасне смернице о поступању

са изворима сиве литературе са циљем унапређивања свести научне заједнице, влада, организација и свих важних тела о правој вредности сиве литературе. Па ипак, постоје још многа отворена питања на која ће одговорити нека будућа истраживања, као што су она која се тичу старих извора сиве литературе, њиховог дефинисања и одређивања према научном наслеђу, или она која се тичу сиве литературе и извора са отвореним приступом.

Литература

- Anderson, Nikkia, Gail Hodge and Andrea Japzon. “Harnessing NASA Goddard’s grey literature: The power of a repository framework”. *Publishing research quarterly* Vol. 23, no. 1 (2007): 58–64. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/697760>
- Biagioni, Stefania and Sylvia Giannini. “A hidden treasure on computer science Pre-History in Pisa: The CSCE collection”. Eleventh International Conference on Grey Literature (GL11), 1415 December 2009, Washington D.C, 2009. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/698097>
- Costello, Gina R. “Louisiana coastal wetlands and Louisiana coastal grey literature: Vanishing treasures”. *Publishing research quarterly* Vol. 23, no. 1 (2007): 19–29. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/697764>
- Farace, Dominic. “The GreyGuide Repository and Web-Access Portal: GreyNet’s Response to the Pisa Declaration”. In *Conference on Grey Literature and Repositories: proceedings 2014: the Value of Grey Literature in Repositories*, 2014. Приступљено 15.05.2018. http://repozitar.techlib.cz/record/808/files/idr-808_4.pdf
- Gheen, Tina and Sue Olmsted. “Digitizing grey literature from the Antarctic bibliography collection”. *The Grey Journal (TGJ)* Vol. 6, no. 1 (2010): 9–14. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/698102>
- Jackson, Rose M. “Grey literature and urban planning: History and accessibility”. *Publishing research quarterly* Vol. 21, no. 1 (2005): 94–104. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/697840>
- Japzon, Andrea and Nikkia N. Anderson. “Wallops island balloon technology: Can’t see the repository for the documents”. In *Sixth International Conference on Grey Literature (GL6), 6-7 December 2004, New*

- York, 2004. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/697841>
- Juliusdottir, Stefania. “Effects of legal changes and electronic publishing on the access to GL in Iceland”. *The Grey Journal (TGJ)* Vol. 10, no. 3 (2014): 151–162. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/1024616>
- Lynch, Clifford. “Updating the agenda for academic libraries and scholarly communications”. *College & Research Libraries* Vol. 78, no. 2 (2017): 126–130. doi:10.5860/crl.78.2.126.
- Nahotko, Marek. “Some types of grey literature: A polish context”. *Grey Foundations in Information Landscape* (2008): 67.
- Ramos-Lum, Marisol and Steve Vogel. “Entering Grey Waters: Challenges and Solutions of Providing Access to Non-traditional literature in an Aquarium’s library”. In *In Seventh International Conference on Grey Literature : Open Access to Grey Resources, 5-6 December 2005*, Vol. 1386, Amsterdam: TextRelease, 2005, 147–151. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/697823>
- Rucinski, Taryn L. “The elephant in the room: Toward a definition of grey legal literature”. *Law Library Journal* Vol. 107, no. 4 (2015): 543–560.
- Schöpfel, Joachim. “Towards a Prague definition of grey literature”. In *Twelfth International Conference on Grey Literature: Transparency in Grey Literature. Grey Tech Approaches to High Tech Issues. Prague, 6-7 December 2010*, 2010, 11–26. Приступљено 15.05.2018. <http://hdl.handle.net/10068/700015>
- Stock, Christiane. Emmanuelle Rocklin and Aurelie Cordier. “LARA–Open access to scientific and technical reports”. *Publishing research quarterly* Vol. 22, no. 1 (2006): 42–51. Приступљено 15.05.2018. <http://dx.doi.org/10.1007/s12109-006-0007-3>
- Ćirković, Snježana. “Grey Literature Sources in Historical Perspective: Content Analysis of Handwritten Notes”. *The Grey Journal (TGJ)* Vol. 12, no. 1 (2016): 4–17. Приступљено 15.05.2018. <http://www.opengrey.eu/item/display/10068/1024656>